



УДК 81'255 = 111 = 161.2 (045)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Г.Д. РОБЕРТСА «ШАНТАРАМ»)

Заслужена А.А., к. пед. н.,
викладач кафедри іноземної філології
Національний авіаційний університет

Стаття присвячена дослідженню проблеми передачі метафор роману Г.Д. Робертса «Шантарам» згідно з критеріями адекватного перекладу. З'ясовано, що образність метафор досягається в українській мові шляхом перекладу оригінальних метафор засобами транскодування, точного перекладу, описового перекладу, опущення порівняння, інтерпретації або тлумачення, транспозиції.

Ключові слова: адекватний переклад, деметафоризація, інтерпретація, концептуальна метафора, транскодування, транспозиція.

Статья посвящена исследованию проблемы передачи метафор романа Г.Д. Робертса «Шантарам» согласно критериям адекватного перевода. Анализируется передача концептуальных метафор, характеризующих мировоззрение Г.Д. Робертса в романе «Шантарам». Выяснено, что образность метафор достигается в украинском языке путем перевода оригинальных метафор различными средствами. Оригинальные метафоры, относящиеся к камерам тюрьмы *Артур-роуд*, передаются в украинском языке с помощью средств транскодирования; метафора *политика* – точного перевода; метафоры *истины*, *печали* – с помощью средств описательного перевода; метафора *ненависти* передается средствами транспозиции; *оптимизма* – интерпретации; метафора *опасности* – опущения сравнения. Выявлена деметафоризация при передаче концептуальной метафоры *бедности*.

Ключевые слова: адекватный перевод, деметафоризация, интерпретация, концептуальная метафора, транскодирование, транспозиция.

Zasluzhena A.A. FEATURES OF TRANSFER OF CONCEPTUAL METAPHORS INTO UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON TRANSLATION OF THE NOVEL BY G.D. ROBERTS "SHANTARAM")

This article examines the problem of metaphors transmission of a novel "Shantaram" by G.D. Roberts in accordance with criteria of adequate translation (verbal conformity of created image; preserving the original image; preserving the conceptual basis of verbal metaphor). The ways of transmission of conceptual metaphors (fear, poverty, truth, friendship, politics, hatred, sadness, danger, prison) have been analyzed. It's clarified that imagery of metaphors in Ukrainian language has been achieved via translation of original metaphors by various means. Original metaphors, related to *the rooms of Arthur Road prison*, are transmitted in Ukrainian language with means of transcoding; metaphor of *politics* – by means of accurate translation; metaphors of *truth*, *sadness* – by means of descriptive translation; metaphor of *hatred* is transmitted by transposition; metaphor of *optimism* is transmitted by means of interpretation; metaphor of *danger* – by means of omission of the simile. Demetaphorization has been detected in the transmission of conceptual metaphor of *poverty*.

Key words: adequate translation, demetaphorization, interpretation, conceptual metaphors, transcoding, transposition.

Постановка проблеми. Проблемі перекладу метафор у різних її аспектах присвячено багато досліджень українських вчених, а саме: концептуального і мовного рівнів [1], когнітивних метафор [2], перекладу української прози англійською мовою [3], відтворення концептів [4], структурно-складним прикметникам-метафорам [5], специфіці передачі метафори російською та українською мовами [6] та ін., зумовлених необхідністю вирішити низку лінгвістичних завдань.

Актуальність цієї роботи зумовлена відсутністю однозначної думки вчених щодо проблем сутнісної характеристики метафори (В. Телія зауважує, що налічується від сімнадцяти до тридцяти семи різних видів метафор) та стратегій їхнього перекладу [7–10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За аналізом наукової літератури виявлено, що

дослідженнями лексики [11], епітетів [12], художніх особливостей функціонування індійських реалій [13] роману Г. Робертса «Шантарам» займалися різні вчені. Однак питанню дослідження перекладу метафор роману не було присвячено достатньо уваги, що й спричинило науковий інтерес цієї роботи.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз українського перекладу роману Г. Робертса «Шантарам» та особливості передачі метафор українською мовою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки метафорична семантика складається з кількох взаємопов'язаних елементів: початкового значення слова, образу, який створюється в результаті нового понятійного змісту, нової номінації, яка виникає в результаті осмислення метафори [14], «адекватна передача семантики метафори стано-

вить основні труднощі для перекладача» [15]. У разі необхідності перекладач може вербально замінити елементи метафори, образу, вилучити переносне значення та вдатися до перекладу повним еквівалентом [16, с. 56].

Традиційно переклад вважається адекватним за умови точного збереження семантичної основи образу оригіналу. Проте ми погоджуємося з думкою української вченої С. Шурми стосовно необхідності урахування й концептуальної відповідності як однієї зі складових частин для визначення адекватності перекладу метафор, що дає змогу встановити наявність концептуальної відповідності між оригінальним образом та його перекладом [15]. Таким чином, адекватний переклад відповідає таким трьом критеріям: 1) вербальна відповідність створеного образу; 2) збереження образу оригіналу; 3) збереження концептуальної основи словесної метафори [15].

Аналіз концептуальних метафор, які характеризують світобачення Г. Робертса у романі «Шантарам», показав, що це метафори страху, бідності, істини, дружби, політики, ненависті, смутку, небезпеки, в'язниці та інші.

В'язниця на Артур-роуд у романі «Шантарам», з якої можливо вийти тільки трупом, порівнюється із мавзолеєм для гробниці Тадж-Махал. Слова «тадж» і «махал» походять з мови урду. «Тадж» на урду означає «корона» або «діадема», «махал» – «палац, будинок» або «особняк». Камери у цій в'язниці автор теж називає двома іменниками Taj-Mahal, chor mahal, chaaliss mahal, одним з яких є *махал*. Зазначене підтвердимо прикладами:

The first of the four rooms, where I'd slept the first night, held only fifteen men... The room was known as the Taj Mahal, and its residents were known as the pandrah kumar, the fifteen princes [17] – *У першій камері, де я провів першу ніч, було всього п'ятнадцять в'язнів... Камеру називали Тадж-Махал, а її мешканців – пандра кумар, «п'ятнадцять принців»* [18, с. 336].

The second room held twenty-five men... Their room was known as the chor mahal, the abode of thieves, and the men were known as the black hats, the kala topis – like Ranjit's lepers—because convicted thieves at the infamous Arthur Road Prison were forced to wear a black hat with their prison uniform [17]. – *У другій камері було двадцять п'ять душ... Ця камера була відома як чор магал, «притулок злодіїв», а ув'язнені іменувалися, як і прокажені Ранджита, кала топі, «чорні капелюхи», тому, що злодії, що сиділи в знаменитій в'язниці на Артур-роуд,*

були зобов'язані носити чорні капелюхи» [18, с. 336].

The third room had forty men wedged into it...Still, the optimal number for the third room was forty men and, since it rarely rose above that limit, it was known as the chaaliss mahal, or the abode of the forty [17]. – *У третю камеру напхано було сорок в'язнів...Тому камера носила назву чалис магал, «притулок сорока»* [18, с. 336–337].

The fourth room was known in the lock-up slang as the dukh mahal, or the abode of sufferin [17]. – *Четверта камера називалася на тюремному жаргоні дук магал, «притулок страждальників»* [18, с. 337].

Як свідчать наведені приклади, перекладач застосовує точний переклад оригінальних метафор, тобто таких, які використовуються автором індивідуально і не поширені в побуті [10], засобами транскодування (*Taj-Mahal – Тадж-Махал, chor mahal – чор магал, chaaliss mahal – чалис магал, dukh mahal – дукмагал*), що відповідає вимогам створення адекватного перекладу.

Звернемося до аналізу відтворення концептуальних метафор бідності, істини, дружби, політики, ненависті, смутку, небезпеки та оптимізму, які є оригінальними, розглянувши приклади [1–8].

Розглянемо приклад із метафорою *бідності та гордості*.

(1) *Poverty and pride are devoted blood brothers until one, always and inevitably, kills the other* [17] – *Бідність і гордість нерозлучні, поки одна не уб'є другу* [18, с. 204].

Оригінальна метафора *devoted blood brothers* (букв.: віддані брати по крові, кровні брати, тобто рідні, з одного роду) під час перекладу втратила образ відданих один одному рідних братів, і слово *нерозлучні* не відтворює повного образу авторської метафори, яку слід було б перекласти, на нашу думку, як: *бідність і гордість – рідні брати, віддані до тих пір, поки один не уб'є іншого*. У цьому випадку під час перекладу метафори перекладач замінив метафоричне значення слова неметафоричним відповідником, тобто відбулася деметафоризація (без збереження метафоричної образності).

Звернемося до метафори *істини*.

(2) *The truth is a bully we all pretend to like* [17] – *Істина – це нахаба, яка до всіх чіпляється, а вони вдають, ніби їм це подобається* [18, с. 62].

Оригінальна метафора *a bully* (букв.: бандит, причепа, громило, сутенер, дружок, хуліган,



забіяка) перекладається як *нахаба* за допомогою додавання пояснення перекладачем *яка до всіх чіпляється*, хоча це пояснення міститься у значенні слова *bully*. Однак у контексті того, що таке істина і чи може щось бути абсолютно істинним та за униканням тавтології (причепи, яка до всіх чіпляється), вважаємо цей переклад адекватним, що здійснюється засобом описового перекладу.

Розглянемо метафору *ненависті*.

(3) *Hate is a very resilient thing, you know. Hate is a survivor* [17] – *Знаєши, ненависть – річ дуже стійка, вона вміє виживати* [18, с. 384].

Метафора *resilient* (букв.: еластичний, життєрадісний, пружний, живучий, витривалий) перекладається адекватно (зберігається вербальна відповідність створеного образу; образ оригіналу та концептуальна основа словесної метафори) засобами точного перекладу; *survivor* (букв.: той, хто лишається живим) – засобами транспозиції (заміна однієї частини мови іншою).

Звернемося до метафори *смуток*.

(4) *And for me it is something special; a daily meditation. Sadness is my one and my only art* [17] – *Смуток для мене – це щось особливе, моя щоденна медитація, єдине мистецтво, яким я володію* [18, с. 448].

Оригінальна метафора *my only art* (букв.: моє єдине мистецтво) перекладається адекватно засобами описового перекладу.

Розглянемо метафору *дружби*.

(5) *Friendship is like a kind of algebra test that nobody passes* [17] – *Дружба – це математичне рівняння, яке нікому не вдається розв'язати* [18, с. 61].

Оригінальна метафора *algebra test* (букв.: тест з алгебри) перекладена як математичне рівняння, на нашу думку, має на увазі обмежену перевірку знань із математики, недостатню кількість знань у всіх для розв'язання власне одного математичного рівняння порівняно з виконанням тесту з алгебри, який надає більше шансів для його успішного проходження. Тому концепт «дружба» через переклад математичним рівнянням зводиться до обмеженої кількості шансів у процесі дружби порівняно з тестом з алгебри, в який закладено правильну відповідь, що збільшує ймовірність успішного проходження тесту та уможливорює збереження й продовження дружніх стосунків. Однак, якщо розглядати дружбу між чоловіком та жінкою (за умови того, що чоловік – нетрадиційної орієнтації) у контексті сумніву, чи взагалі існує дружба, запропонований переклад є адекватним.

Звернемося до метафори *політики*.

(6) *A politician is someone who promises you a bridge, even when there's no river* [17] – *Політик – це той, хто обіцяє побудувати міст там, де немає ніякої річки* [18, с. 218].

Оригінальна метафора перекладається адекватно засобами точного перекладу.

Розглянемо метафору *небезпеки*.

(7) *For some people, danger's a kind of drug or even an aphrodisiac. For me, living as a fugitive, living every day and every night of my life with the fear of being killed or captured, danger was something else. Danger was one of the lances I used to kill the dragon of stress* [17] – *Для деяких людей небезпека – це свого роду наркотик, збудливий засіб. Для мене, утікача, котрий жив із постійним страхом, що його затримують чи уб'ють, вона була списом, яким я вбивав дракона – свій постійний стрес* [18, с. 471].

Оригінальна метафора *I used to kill the dragon of stress* (букв.: я вбивав дракона стресу) перекладається адекватно засобами опущення порівняння [19].

Звернемося до метафори *оптимізму*.

(8) *Optimism is the first cousin of love, and it's exactly like love in three ways: it's pushy, it has no real sense of humour, and it turns up where you least expect it* [17] – *Оптимізм – побратим любові: так само не знає ніяких перешкод, так само позбавлений почуття гумору і теж застає тебе зненацька* [18, с. 90].

Оригінальна метафора *the first cousin of love* (букв.: перший кузен любові) перекладається *побратим любові*; *it turns up where you least expect it* (букв.: виявляється там, де ви найменше цього очікуєте) – *застає тебе зненацька*; *it's exactly like love in three ways: it's pushy* (букв.: вона точно схожа на любов у трьох напрямках: вона наполеглива) перекладається засобами інтерпретації або тлумачення.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, аналіз передачі метафор українською мовою роману Г. Робертса показав, що проблема адекватності перекладу залишається досить актуальною. Зауважимо, що не існує універсальної моделі перекладу оригінальних метафор автора. Встановлено такі основні засоби їх перекладу українською мовою: транскодування, точний переклад, описовий переклад, опущення порівняння, інтерпретація або тлумачення, транспозиція та деметафоризація.

Запропонований аналіз перекладу оригінальних метафоричних відповідностей роману Г. Робертса «Шантарам» – лише одне

з можливих досліджень. Існує безліч інших перспектив у перекладознавчій інтерпретації метафор із залученням інших метафоричних образів роману.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ясинецька О. Переклад метафори як мовна репрезентація концептуальних картин світу / О. Ясинецька // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2. – № 1. – С. 96–100.
2. Калінова О. Когнітивна метафора в аспекті перекладу (на матеріалі англійських детективних творів А. Крісті) / О. Калінова // Лінгвістичні дослідження. – 2012. – Вип. 33. – С. 89–93.
3. Романюга Н. Відтворення метафоричної образності при перекладі української прози англійською мовою (на матеріалі оповідання В. Винниченка «Голод») / Н. Романюга // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка (38). – Житомир, 2008. – С. 217–220.
4. Стаднік І. Метафоричне моделювання концепту WAR / ВІЙНА та його відтворення у перекладі / І. Стаднік // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 22. – С. 205–217.
5. Гонта І. Структурно-складні прикметники-метафори в американському сленгу та їх переклад / І. Гонта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1094.
6. Чуча П. Специфіка передачі метафори російською та українською мовами (на матеріалі перекладів роману К. Панколь «Жовті очі крокодилів») / П. Чуча // Вісник Запорізького національного університету. – Філологічні науки. – 2015. – № 1. – С. 398–404.
7. Телия Т. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / Т. Телия // *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира* / Б. Серебренников, Е. Кубрякова, В. Постовалова и др. – М.: Наука, 1988. – С. 173–204.
8. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // *Теория метафоры* – М.: Прогресс, 1990. – С. 387–417.
9. МакКормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. МакКормак // *Теория метафоры* – М.: Прогресс, 1990. – С. 358–387.
10. Newmark P. A Textbook of Translation / P. Newmark – Harlow : Pearson Education Limited, 2008. – 292 p.
11. Горайко Я. Лексика як спосіб відображення авторського ідіолекту в романі Г. Робертса «Шантарам» / Я. Горайко // *Пріоритети сучасної філології: теорія і практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 лютого 2017 р., м. Ужгород)*. – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 62–65.
12. Фахретдинова Г., Фоминых А. Особенности употребления и перевода эпитетов на примере романа Г. Робертса «Шантарам» / Г. Фахретдинова, А. Фоминых // *Проблемы филологии, культурологии и искусствovedения в свете современных исследований: материалы 18-й международной науч.-практ. конф. (19 июня 2017 г., г. Махачкала)*. – Махачкала: «Апробация», 2017. – С. 68–69.
13. Медведева Н. Сохранение жанрово-стилистического своеобразия романа Г. Робертса «Шантарам» в переводе с английского на русский язык / Н. Медведева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dspace.tltsu.ru/jspui/bitstream/123456789/582/1/Медведева%20Н.В._ЛИН6_1202.pdf.
14. Которова Е. Семантический объём термина «метафора» / Е. Которова // *Общее и сопоставительное языкознание*, 1986. – С. 29–36.
15. Шурма С. Адекватний переклад метафоричних образів Е. По українською мовою / С. Шурма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academia.edu/2076511/Адекватний_переклад_метафоричних_образів_Е.По_українською_мовою.
16. Казакова Т. Практические основы перевода. English – Ukrainian / Т. Казакова. – Серия : Изучаем иностранные языки. – Спб. : Издательство Союз, 2000. – 320 с.
17. G. Roberts, Shantaram [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.totalgadha.com/file.php/1/moddata/forum/18/46686/318-shantaram.pdf.
18. Робертс Г. Шантарам : роман / Г. Робертс ; Пер. з англ. – К. : Видавнична група КМ-БУКС, 2016. – 800 с.
19. Fadaee E. Translation techniques of figures of speech: A case study of George Orwell's "1984 and Animal Farm" / Fadaee E. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academicjournals.org/article/article1379427897_Fadaee.pdf.